

KUR'AN AYETLERİ VE SURELERİ ARASINDAKİ TENASÜB (Fahruddin Razi'nin Tefsiri Mefatihü'l- Gayb Örneği)

Sabri DEMİRCİ (*)

Öz

Kur'an'ın i'caz yönlerinden birisi de, tertibinin ve nazımın fevkalade bir uyum içinde olmasıdır. Kur'an'ın tertibindeki incelikleri ve düzeni inceleyen ilim dalı tefsir usûlünde, "Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet" olarak adlandırılmaktadır. Bu konuyu makalemizde Mefatihü'l-Gayb bağlamında örnekler vererek inceledik.

Anahtar Kelimeler: Ayet, Sure, Münasebet, i'caz.

The Relationship Between Verses and Sures of Qur'an (Example of Fakhruddin al Razi's Tafseer Mefatihü'l-Gayb)

Abstract

One aspect of the miraculous of the Qur'an is the composition of the Qur'an is extraordinary to be in harmony. These subtle ties in the composition of the Qur'an and this branch of science that studies the intricacies of the Qur'an is in the Tafseer methodology is called "The relationship between verse and sures of the Qur'an." We examined this issue in our article in the context of Fakhruddin al Razi's Tafseer Mefatihü'l-Gayb by giving examples.

Keyword: Verse, Suret, Relationship, Miraculous

---

*) Yrd. Doç Dr., Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı
(e-posta: sabri_demirci@hotmail.com)

I. Giriş

Allah Tealâ'nın, insanları dünyada ve ahirette saadete ulaştırmak için indirdiği yüce kitabı Kur'ân-ı Kerîm'in ayet ve surelerinin tertibinin bir düzen dâhilinde olmaması elbette düşünülemez. Kur'an'ın i'caz yönlerinden birisi de, tertibinin ve nazımının fevkalade bir insicam içinde olmasıdır. İşte Kur'an'ın tertibindeki bu incelikleri ve düzeni inceleyen ilim dalı “*Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*” olarak adlandırılmaktadır¹.

Kur'an-ı Kerim yirmi üç senede, farklı sebeplere binaen parça parça nüzul ettiği halde, ayetlerindeki mükemmel uyum gösteriyor ki sanki bir tek sebep için inmiştir. Farklı sorulara cevap vermek için geldiği halde imtizacı ve ittihadı gösteriyor ki sanki bir sorunun cevabını vermektedir. Farklı hadiselerin hükümlerini beyan etmek için geldiği halde mükemmel intizamı gösteriyor ki sanki bir hadiseyi beyan etmektedir. Farklı muhatapların idraklerine hitap edecek şekilde geldiği halde selaseti gösteriyor ki, sanki bir idrak derecesine hitap eden, su gibi akıcı bir beyandır. Muhatapların sınıfları farklı olduğu halde beyanındaki suhûlet, nazımındaki cezalet ve ifhamındaki vuzuh gösteriyor ki, güya muhatabı tek bir sınıftır. Adeta her muhatap sadece kendisi olduğunu düşünür. Kur'an, farklı irşadî gayeler için nazil olduğu halde intizamı ve muvazenesi göstermektedir ki sanki maksat birdir. İşte bu tür sebepler karışıklığa ve nizamsızlığa yol açarken, Kur'an'ın selaset, i'caz, tenasüb ve insicamını herhangi bir halel getirmediğini görmekteyiz.

Kur'an ayetlerinde mevcut i'caz ile yakın ilgisi olan, tefsir usûlünde ayrı bir konu olarak bilinen “*Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet*”, bazı müfessirlerin üzerinde durdukları, Kur'an'ın i'cazı kadar önem verdikleri bir konudur. Kur'ân'ın i'cazı ile tenasübü arasındaki yakınlığa dikkat çeken en önemli müfessirlerden olan Bediüzzaman, “Sözler” isimli eserinin “On Üçüncü Söz” başlıklı bölümünde, sureleri oluşturan ayetler veya birkaç ayetten oluşan pasajlar, tıpkı gökyüzündeki yıldızlar misali rastgele serpiştirilmiş gibi görünmesine rağmen, aslında aralarında gizli bir insicam ve nizamın bulunduğunu belirtir: “*Nasıl ki gökyüzünde intizamsız gibi görünen yıldızlardan her bir yıldız kayıt altına girmeyip, her birisi, ekseri yıldızlara bir nevi merkez olarak, içinde bulunduğu yörünge-deki her bir yıldız, mevcudat arasındaki gizli münasebete işaret olarak birer münasebet hattı uzatmakla, her bir yıldızın, diğer bütün yıldızlara bakar birer gözü, müteveccih birer yüzü vardır; aynen bunun gibi, Kur'an ayetlerinin her biri vezin kaydı altına girmeyip, büyük ve uzun bir metin içinde yer alan ayetlerin arasında münasebet hatları oluşturur ki, böylece, her bir ayet, ekser ayetlere bir nevi merkez ve kardeş olur ve adeta serbest her bir ayetin ekser ayetlere bakar birer gözü, müteveccih birer yüzü vardır.*”²

Makalemizde, Kur'an'ın bu yönünü ele alarak, Kur'an ilimleri arasında ayrı bir yeri olan *Münasebet İlmi*'nin lügat ve terim anlamı ve tarihi gelişimi üzerinde durarak, ayetler arasındaki münasebeti bulmanın genel kurallarını gözden geçirdik, verdiğimiz örneklerle ayetler arasındaki münasebetin nasıl tespit edildiğini, sureler arasındaki münasebet şekil-

1) Zerkeşi, Bedruddin, el-Burhan fi Ulûmî'l -Kur'an (Nşr. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı vd.), Beyrut, 1994.

2) Nursi, Bediüzzaman Said, Sözler, 2005, s. 204

lerinin neler olduğunu göstermeğe çalıştık. Bu çalışmamızdaki ayet ve surelerdeki tenasüp örneklerini gösterirken Fahruddin Razi'nin *Mefatihü'l-Gayb* isimli tefsirini örnek aldık; tahlillerimizi onun verdiği misaller üzerinden yapmağa çalıştık. Diğer müfessirlerin görüşlerini de yer vermeğe gayret gösterdik. Bu arada Münasebatu'l-Kur'an İlmine karşı olanlardan ve görüşlerinden de bahseden bir bölüm açtık.

II. Tenasüb Kelimesinin Lügat ve Terim Anlamı

Tenasüp, sözlükte, birbirine yaklaşmak anlamındadır. Araplar: “*Fulanun yunasibu fulanen*” derler. Bu ona yakındır, ona benzer, onun gibidir, manasına gelir. “*Münasebet*” kelimesi, iki kişi veya kişiler arasında ilişki, rabıta, yakınlık var demektir.³ Suyuti de “*tenasüb*”, kelimesinin lügat anlamını verirken, “*el-munasebetu fi'l-lugati el-Muşakeletu ve'l-mukarebetu.*” “Münasebet, lügatta birbirine yaklaşmak ve birbirine benzemektir.” ifadesini kullanır.⁴ İbn Manzur *Lisanu'l-Arab* isimli eserinde, tenasübü, “*nesb*” maddesinde aynı şekilde tanımlamıştır.⁵

“Tenasüp”, tefaul babından türetilmiş mastar olup, birbiriyle nisbeti olmak, iki şey arasında ilişki olmak, akrabalık, yakışmak, layık olmak, uyumluluk, uygunluk gibi, anlamlarda kullanılmıştır.⁶

Ayetler ve sureler arasındaki anlam ilişkisi ve bunu inceleyen bilim dalı *münasebet* kelimesinin çoğulu ve *ayet, sure* kelimelerinin çoğulundan oluşan *Münasebatü'l-Ayatve's-Suver* şeklinde terkip edilir. Bu terkipte *münasebet* yerine aynı anlamda *tenasüp* de kullanılmaktadır. Tefsir ilminde bu disiplin “*el-münasebe beyne'l-ayat, et-tenasüb beyne'l-ayat ve's-suver, tenasübü'l-âyve's-suver, Münasebatu'l-Kur'an*” tabirleriyle de ifade edilmektedir. Yine Kur'an'ın, ayet ve sureleriyle bir bütün olduğu düşüncesinin işlendiği *Nazmü'l-Kur'an* konusunun *münasebatu'l-âyâtve's-suver* ile yakın ilgisi vardır.⁷ Hamiduddin Ferahî'ye gören azm, münasebeti de içine alan daha geniş bir ifadedir. Münasebat ve tenasüb kelimeleri ayetler ve sureler arasında icmal-tafsil, umum-husus, aklî-hissî vb. alaka çeşitlerinden biriyle veya sebep -müsebbep, illet-ma'lul, benzerlik- zıtlık gibi zihni bağlarla mana irtibatını göstermek üzere kullanılmakta olan bir ilmi terimdir.⁸

III. Tenasüb İlminin Tarihi Gelişimi

Tenasüp ilmi, Kur'an-ı Kerim'in tertibiyle yakından ilgilidir. Ayetler ve sureler arasındaki ilişkiler konusu mevcut mushaf tertibinin tevkifi olduğu görüşü esas alınarak incelenmektedir. Diğer taraftan, Kur'an'ın ayet ve surelerinin nuzûl sebeplerini araştıran

3) Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulümi'l-Kur'an*, 1957, s. I, 61.

4) Suyûtî, Celaleddin, *el-İtkan fi Ulümi'l-Kur'an*, II, 108-113.

5) İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, “*nesb*” maddesi, Bulak Mısır, 1303/1877.

6) İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, “*nesb*” maddesi.

7) Şensoy, Sedat, *Nazmu'l-Kur'an*, DİA, 32, 464-466.

8) Zerkeşi, *el-Burhan*, I, 131

esbab-ı nuzûl çalışmaları Hz. Peygamber ve sahabeden gelen rivayetlere dayandığı halde ayetler ve sureler arasındaki ilişkilere dair bilgilerin akla dayandığı belirtilmektedir. Çünkü *münasebatu'l-âyâtve's-suver* dair görüşler oldukça geç bir dönemde (4./10. yüzyılda) ortaya çıkmış ve bu yöndeki açıklamalar daha çok dirayet tefsirlerinde yer almıştır.⁹

Ayetler ve sureler arasında sistematik ilişkiler bulunduğunu savunan görüş, Kur'an'ın lafzı gibi tertibinin de mu'ciz olduğunu göstermeyi hedeflediği için *münasebatu'l-âyât ve's-suver* konusu *İcazu'l-Kur'an* ilmiyle de ilgilidir ve onun alt disiplini kabul edilmiştir. Bu ilişkiyi kanıtlamak için tefsir yazan son devir müfessirlerden Emin Ahsen İslahî, Kur'an'ın mevcut tertibine aşırı vurgu yapar ve bu tertibin vahye dayalı olduğunu ileri sürer¹⁰. Ayetler ve sureler arasında anlam ilişkilerinin bulunduğu yönündeki düşünce ilk defa Bağdat'ta İbn Ziyad en-Nisaburi (324/936) tarafından ifade edilmiş, daha sonra bu yöndeki fikirler taraftar toplamaya ve Zemahşer'i'nin el-Keşşaf'ı ile tefsirlerde görünmeye başlamıştır. Ebu Bekir İbnü'l-Arabî, Kur'an-ı Kerim'de ayetler arasındaki irtibatın son derece sağlam olduğunu, lafızlarının dizilişi ve manalarının bütünlüğü itibarıyla Kur'an'ın adeta bir tek kelime gibi uyum taşıdığını ifade etmiştir.¹¹ Ayetler ve sureler arasında ilişkiler bulunduğu fikri daha çok Zemahşeri, Fahrüddin Razi ve Burhanuddin Bika'i'nin tefsirlerinde Kur'an'ı anlamanın bir yöntemi olarak değerlendirilmiştir. Bikai, *Nazmü'd-dürer fi Tenasübi'l-Âyve's-Suver* adlı tefsirinde bütün sureler ve ayetler arasında manaya dayalı irtibatlar kurduğu gibi ayetleri oluşturan cümleler, hatta kelimeler arasında da münasebetler bulunduğunu göstermeye çalışmıştır.¹² Müfessirler eğer arka arkaya gelen ayetler veya sureler arasında açık bir ilişki varsa, biri diğerini anlam bakımından tamamlıyor ve ikinci ayet birinci için tekit, tefsir, itiraz vb. durumda bulunuyorsa buradaki münasebet vechini göstermeye gerek duymamışlar, genellikle, ilk bakışta birbiriyle ilgisi yokmuş gibi görünen ayet grupları ve sureler arasında varlığını düşündükleri ilişkileri ortaya çıkarmaya gayret etmişlerdir. Bunu yaparken de öncelikle her surenin ana temasını tespit edip ardından onu destekleyen yan faktörleri bulma ve bu faktörleri asıl maksada yakınlık veya uzaklık yönünden derecelendirme yoluna gitmişlerdir.¹³

Yukarıda kısmen açıkladığımız gibi, ayet ve sureler arasındaki münasebeti tespit etmek, bunu, akli ve nakli delillere dayandırarak ispatlamak, sanıldığı kadar kolay değildir. Bu yüzden, sahabe ve tabiun devri ile daha sonraki devirlerde, Kur'an'ın bu özelliği üzerinde pek düşünen olmamıştır. Çünkü İslam'da Kur'an'a dayalı her ilim, tedricen gelişmiştir. Sarf, nahiv, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, i'caz, belağat, maani ve beyan gibi ilimler, birbirinden ya kısmen, ya da büyük ölçüde istifade ederek müstakil birer ilim haline

9) Kara, Necati, *Burhanuddin İbrahim b. Ömer el-Bikai ve Tefsirindeki Metodu*, 1994, 238-280

10) Birışık, Abdülhamit, *Kur'an'da İç Bütünlük: İslahî'nin Tefsir Yöntemi*, Kur'an İlmi Araştırmaları, 2001, sy. II, İstanbul, 71-74

11) Zerkeşi, *el-Burhan*, I, 32

12) Kara, *el-Bika'i ve Tefsirindeki Metodu*, 238-280

13) Zerkeşi, *el-Burhan*, I, 36; Suyuti, *el-İtkan*, II, 108; Subhi Salih, *Mebahis fi Ulümi'l-Kur'an*, 1401/1981, 151.

gelmişlerdir. Saydığımız bu ve diğer ilimler, Kur'an tefsiri için kaçınılmaz bir öneme sahiptirler. İslam'da ilk müdevven ilmin hadisle, tefsir olduğu göz önünde tutulursa, diğerlerinin tedvini hicri II. asrın ortalarından başlayarak V. asır ortalarına kadar sürmüştür. Şu halde her ilmin tekâmülü; usul ve eserleriyle bütünleşip sağlam bir yapıya kavuşması, zamana bağlı kalmıştır, Münasebet ilmide i'caz, belağat, maani ve beyan ilimlerine büyük ölçüde dayandığı için, gelişmesini haklı olarak, bu ilimlerin gelişmesine bırakmıştır.¹⁴

Kaynakların belirttiğine göre ayetler arasındaki münasebetten ilk söz eden, Ebu Bekr en-Nisaburî (324/936) olmuştur.¹⁵ Kendisine, şu ayet, şu ayetle birlikte niçin geldi, bu surenin şu sure akabinde gelmesindeki hikmet nedir? gibi sorular sorulmuştur. Verdiği cevaplar, çevresindekilerin münasebet ilmini bilmemelerinden hoş karşılanmamış, hatta tenkit edilmiştir. Aradan iki asır geçtikten, sonra, ayetler arasındaki münasebet üzerinde duran, *Ahkamu'l-Kur'an* sahibi, Fakih İbnu'l-Arabi(543/1148) olmuştur. Suyuti, bu konuda şu bilgiyi verir: İbnu'l-Arabi, *Siracu'l-Muridin* adlı eserinde, “Bu sahada bir tek âlim çıktı, sadece Bakara suresinin münasebet ile ilgili eser meydana getirdi. Sonra Allah, bizim bu konuya eğilmemizi nasip etti. Fakat ilgi göstereni bulamadık, halkın yanlış değerlendirmesi ile karşı karşıya kaldık. Bunun üzerine te'lifi bırakıp, neticeyi Allah'a havale ettik.”¹⁶ der.

Ayetler arasındaki münasebet, Kur'an'daki i'caz ve belağatı *Keşşaf* adlı tefsirinde büyük bir ustalikle işleyen Zemahşerî (538/1143) tarafından gösterilmeğe çalışılmış, bazı ayetlerin tefsirinde münasebete yer vererek, görüşlerini bildirmiştir¹⁷. Ayet ve sureler arasındaki münasebetin tefsirde yer alışı ve öncekilere nazaran daha geniş biçimde işlenişi *Mefatihü'l-Gayb* adlı eserinde, Fahruddin Razi (606/1209) ile başlamıştır.¹⁸ Bundan sonra, Harallı adıyla tanınan Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed (638/1240) ve Muhammed b. Abdullah el-Mursî(655/1247) gibi Endülüs âlimleri tefsirlerinde ayet ve sureler arasındaki münasebete daha çok yer vermişler, kendilerinden sonraki eserlere kaynak olacak bilgiler sunmuşlardır.¹⁹

Bu arada İbnu Ebi'l-İsba (654/1256) *Bediu'l-Kur'an'ın'da*, İbn Nakib (698/1298) de Tefsir'inde, aynı konuya temas etmişlerdir. Münasebetü'l-Kur'an konusunda ilk müstakil eser Endülüs ulemasından Ebu Ca'fer b. Zubeyr'in (708/1309) yazdığı *el-Burhan fi Tertibi Suveri'l-Kur'an* olmuştur. Eser henüz yazma halindedir, sureler arasındaki münasebeti göstermeğe çalışır.²⁰

14) Subhi Salih, *Mebahis*, 151

15) Zerkeşi, *el-Burhan*, I, 36; Suyuti, *el-İtkan*, II, 108; Subhi Salih, *Mebahis*, 151.

16) Suyuti, *el-İtkan*, II, 108-110.

17) Zemahşerî, Ebu'l-Kasım, *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamiu't-Tenzil ve Uyumi'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, Beyrut, 1977.

18) Suyuti, *el-İtkan*, II, 108-109.

19) Kara, *el-Bika'i ve Tefsirindeki Metodu*, 218.

20) Kara, *el-Bika'i ve Tefsirindeki Metodu*, 218.

Ayet ve sureler arasındaki münasebeti geniş biçimde ele alan, tefsirinde bu konuyu kendinden önceki ve sonraki müfessirlere nazaran daha ciddi ve titizlikle işleyen, müfessir, Burhanuddin Bikafî (885/1480)dir.²¹ Münasebet ilmi, şereflî bir ilimdir, zorluğundan dolayı müfessirler bu mevzuya fazla girememişlerdir. Tefsirler içinde buna en çok yer veren Fahrüddin Razi olmuş, ayetlerdeki letafetin büyük bir kısmı, tertib ve münasebette görülür²².

Ayrıca Bikai, *Nazmu'd-Durer fi Tenasubi'l-Ayive's-Suver* adındaki eserini yazarken, yapılan tenkitler üzerine çalışmasını bırakır, ayet ve sureler arasında münasebeti göstermedeki haklılığını ispatlamak için *Mesaidu'n-Nazarli'l-İşrafiala Makasıd's-Suver* adındaki eserini kaleme alır. Süleymaniye Kütüphanesi Reisü'l-Küttab bölümü 96 numarada kayıtlı bu eser, 238 varaktır. Eserde, münasebetle ilgili bilgilerle, bütün surelerin maksudu üzerinde durulur, aralarındaki münasebet gösterilmeğe çalışılır. *Nazmu'd-Durer* adlı tefsirini tamamladıktan sonra, tefsirinin bir nevi kısaltılmış şekli olan, daha ziyade münasebet üzerinde duran *Delaletu'l-Burhani'l-Kavim ala Tenasubi'l-Kur'ani'l-Azim* adlı hacimli eserini tamamlar. Kılıç Ali Paşa kitaplığı 77 numarada kayıtlı bu eser, 833 varaktır, nüshada bazı eksiklikler mevcuttur.²³

Müstakil bir kitap halinde kaleme alınan son eser, Celaluddin Suyuti' (911/1505)ye aittir. Müellifin *Esraru't-Tenzil* adlı eseri, ayet ve sureler arasındaki münasebetle ilgilidir. Suyûtî bunu şöyle ifade eder: "*Esraru't-Tenzil adlı eserim, i'caz ve belağati ihtiva etmekle beraber, sure ve ayetler arasındaki münasebeti de ele aldığından, bu sahada yazılan bir eserdir. Bu eserimden, sureler arasındaki münasebete ait olan bölümü ayrı bir kitap halinde özetledim, Tenasuku'd- Durer fi Tenasubi's-Suver adını verdim.*"²⁴

Son olarak şunu da ilave etmek gerekir ki, Ebu Hayyan'ın (745/1344) *Bahru'l-Muhit'i*, Beydavi'nin (685/1286) *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil'i*, Ebussud Efendi'nin (982/1574) *İrşadu Akli's-Selim'i*, Alusi'nin (1270/1853) *Ruhu'l-Maani'si*, Reşid Rıza'nın *Tefsiru'l-Menar'ı* gibi eserler, ayetler ve sureler arasındaki münasebetten az da olsa söz eden tefsirlerdir.²⁵

IV. Münasebatu'l-Kur'an İlmine Karşı olanlar:

Münasebatü'l-Ayatve's-Suveri tefsir ilminin bir dalı sayanların yanında bu görüşe karşı çıkan ve böyle bir disiplinin gereksizliğini ileri süren tefsir âlimleri de olmuştur.

İzzeddin İbn Abdüsselam, yirmi üç yıl gibi uzun bir zaman diliminde farklı konularda, farklı sebeplerden dolayı inen ayet ve sureler arasında irtibat kurulamayacağı görüşün-

21) Suyûtî, *el-İtkan*, I I, 108-111.

22) Zerkeşi, *el-Burhan*, 1415/1994: I, 35; Cerrahoğlu, İsmail, Fahrüddin Razi ve Tefsiri, İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 36. sayı 2.

23) Yıldız, Sakıp, *Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet*, Diyanet Dini, İlimi, Edebi, Üç aylık Dergi, Ocak-Mart, 1985, c. XXI, s. 1.

24) Suyûtî, *el-İtkan*, II, 110.

25) Yıldız, *Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet*, XXI, 1.

dedir. Aynı görüş Şevkani tarafından da ileri sürülmüştür. Şevkani, bu tür münasebetleri gösterme hususunda en çok gayret sarf eden Bikai'nin çalışmaları başta olmak üzere bu yöndeki gayretleri boşuna zaman harcama, ortaya atılan görüşleri de "Allah'ın kitabıyla ilgili konularda yasaklanmış olan re'y" olarak değerlendirir. Ona göre uzun vahiy sürecinde ortaya çıkan hadiseler çok farklı ve birbiriyle ilgisiz olduğundan bunlarla bağlantılı olarak inen ayetler ve sureler de birbirinden bağımsızdır ve bu hitap tarzı Arap geleneğine de uygundur. Bu yüzden Şevkani, *Fethu'l-Kadir* adlı tefsirinde, Bakara Sûresi 42. ayetini tefsir etmeden önce, münasebet konusuna geniş yer ayırmış, münasebeti bulma gayretinin lüzumsuzluğuna inanmıştır. Şevkani'ye göre 23 seneye yakın bir sûrede, ayrı ayrı nazil olan ayetlerden hangisinin önce veya sonra indiğini, Kur'an'ın tamamı içinde kesinlikle bilmek mümkün değildir.²⁶

V. Kur'an'da Tenasübü Bulma Kuralları

Bilindiği gibi Kur'an'ın vahyi, diğer ilahi kitaplardan farklı olarak, yirmi üç seneye yakın bir sürede ayrı ayrı zamanlarda, bazı kısa sureler hariç, ayet ayet veya birkaç ayetten müteşekkil gruplar hâlinde devam etmiştir. Nazil olan ayet veya ayetlerin hangi surede, hangi ayetten önce veya sonra yer alacağı, bizzat Allah Teala tarafından, vahyin muhatabı olan Resulullah'a (sav) bildirilmiştir. İslam âlimlerinin ittifak ettiği görüş budur. Tefsir ilminde ayetlerin böyle bir tertiple surelerde yer almasına, tevkîfî adı verilmiştir.²⁷ Surelerin birbiri ardına Mushaf'ta yer alışı yani tertibi konusunda, ayetlerin tertibinde olduğu gibi ittifak sağlanamamıştır. İleri sürülen görüşlerin ağırlığı, surelerin de tevkîfî olarak tertip edildiği noktasında toplanmaktadır.²⁸ Usûl tartışmalarından kurtulup, özellikle surelerin tertibi konusunda Kur'an'ın şu ayetlerine daha geniş açıdan bakmakta fayda olacağı görüşündeyim.

"Kur'an'ı bizzat biz indirdik, O'nu koruyacak da biziz" (Hicr 15/9), "Bu Kur'an, Allah'tandır, O'ndan başkasına nisbet edilemez." (Yunus10/17) ayetleri bunu desteklemekte, bizzat Allah'ın indirdiği ve koruyacağını vadettiği Kur'an'ın tertibi, O'nun, iradesi dışında tertip edilen bir Kitap olamayacağını, göstermektedir. Bu kısa açıklama, ayet ve sureler arasındaki münasebet konusunun temelinde yatan gerçeğe, bir ölçüde açıklık getirecektir. Çünkü gerek ayetlerin, gerek surelerin tertibinde ilahi iradenin rolü olduğu görüşü kabul edilirse, her kelimesi ve harfi Allah kelamı olduğunda zerre kadar şüphe edilmeyen Kur'an'ın ayet ve sureleri arasında bir münasebet bulunacağı da kendiliğinden ortaya çıkar. Çünkü Allah kelamında hiçbir ihtilaf ve tenakuz yoktur (Nisa 4/82). Aksine ayetler, çeşitli yönlerden birbirini tefsir ve beyan eder. Bir ayette mücmel veya mutlak olan mana, diğer bir ayetle açıklanır. Müfessirlerin, rivayet tefsirinin en sağlam yönü olarak kabul ettikleri bu husus, ilahi kitaplar içinde sadece Kur'an'a ait bir husustur. Kur'an'ın mu'ciz kelimeler oluşu da buna eklenirse, ayet ve sureler arasında mutlaka bir yakınlık, uy-

26) Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadir*, 1412/1991, Beyrut, I, 77-79.

27) Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, AÜ İlahiyat Fakültesi Yay. 2. Baskı, Ankara, 1976, 53.

28) Subhi Salih, *Mebahis*, 73-74.

gunluk ve irtibat olduğu görüşü kuvvet kazanır. Zemaşşerî, Razî, Ebu Hayyan ve Bikaî gibi müfessirler, Kur'an'ın bu çok önemli özelliğini iyice kavramışlar, ayetler, arasındaki irtibatı, Kur'an'ın bu özelliğini dikkate alarak göstermeğe çalışmışlardır. Ayet ve sureler arasındaki münasebeti bulmanın bazı esasları, usûl ulemasınca tespit edilmiş, bu esaslar dâhilinde hareket edilerek, ilahi kelamın birbiriyle olan münasebeti gösterilmiştir. Şunu hemen ifade edelim ki, tespit edilen bu kaidelere rağmen, bazı müstesnalar yüzünden ayet ve sureler arasında irtibat kurmak pek kolay olmamıştır. Bu konuda gayret sarf eden müfessir, Kur'an'ın hedef ve gayesini göz önünde tutmak şartıyla, akıl ve mantığından istifade etme mecburiyetinde kalmış, münasebetin varlığını, akli delillerle göstermiştir. Bu yüzden müfessirlerin büyük bir kısmı, ilahi kelamın bu yönüne girmekten mümkün mer-tebe uzak kalmışlardır. Bu zorluk, az sayıdaki kısa sureler hariç diğer surelerde, Kur'an'ın kendine has özelliği olan, sayıları yerine göre değişen ayet gruplarının meydana getirdiği farklı hüküm ve konuların bulunmasından kaynaklanmaktadır. Belli bir konuyu işleyen ayetlerden diğerine geçişte, aralarında bir bağ kurmada karşılaşılan güçlükleri bilip bizzat yaşamış, tefsirini yazarken bazı ayetler üzerinde aylarca düşünme ihtiyacı duyduğunu belirtmiş, kurduğu münasebeti bazı ilim erbabına gösterdiği zaman, kendisine şifa talebinde bulunarak yaptığı hizmetin zorluğunu kabul etmişlerdir.²⁹ Konumuza açıklık getiren bu önemli noktaları belirttikten sonra, münasebet kurmada ayetleri iki kategoriye ayırabiliriz. 1- Münasebet bağı kolayca bulunan ayetler. 2 - Münasebet bağı yardımcı bilgilerle kurulan ayetler.

Birbirini takip eden ayetlerdeki kelimelerin birbirine yakın oluşu, ikinci ayetin birinci ayeti açıklayıp tefsir edişi, aralarında nahvi bir bağ bulunuşu münasebeti bulmada kolaylıklar sağlar. Münasebet bağı kolayca bulunan ayetler, bu nevidendir. Kur'an'ın büyük kısmını, bu nevi ayetler meydana getirir. Ayetler arasında irtibat bulunmaz, her biri birbirinden farklı, müstakil birer cümle olursa, bu iki cümle arasında, birini diğerine bağlayacak irtibat aranır.

Bu durumda münasebet bağı, ya hükümde ortak olan diğer bir ayete atfedilir. Bu atfla, aralarında ortak bir yön bulunur. Atfedilen ayet, aynı surenin bir başka ayeti olabileceği gibi, başka surenin ayet veya ayetleri de olabilir. Bu nevi münasebet, rivayet tefsirlerinin en kuvvetli yönü olan, ayetin ayetle tefsirine benzer. Bu husus, Kur'an'ın cari olan âdetidir, dikkatli bir müfessir Kur'an'ın bu âdetini açıkça görebilir.

Şayet, diğer bir ayete atfedilemiyorsa, her iki ayeti birbirine bağlayan başka bir münasebet bağı aranır. Bu bağ, manevi bir karine olabilir. Bu karine, belağat ilminin konusuna giren, ayetlerin manaca birbirine zıtlığında (mudadde) arandığı gibi, istitrad, tanzir ve tahallus gibi edebi san'atlara dayanarak da aranabilir. Bu kavramları aşağıda yeri geldiğinde açıklayacağız. Tehallus ile istitrad, birbirine yakın iki edebî san'at çeşididir. Müfessir, büyük bir ustalık ve incelikle bu durumu tespit ederek münasebet kurabilir. Saydığımız bu kaideler, ayetler arasında münasebet kurmak isteyen müfessire kolaylık sağlasa da, kesinlik göstermez.³⁰

29) Bikaî, *Nazmü'd-Dürrer*, 1413/1992, Kahire, I, 14-15

30) Zerkeşi, *el-Burhan*, 1415/1994: I, 40-50; Suyûti, *el-İtkan*, II, 109-111.

VI. Kur'an Ayetleri Arasındaki Tenasüb

Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin tertibi bizzat Hz. Peygamber'in (as) emriyle olmuştur. Farklı şaz ve ferdî görüşler bulunmakla birlikte, ayetlerin Kur'ân'daki dizilişi hususunda re'y ve içtihadı yer verilmemiştir.³¹ Cebrâil (as) ayetleri Hz. Peygamber'e (as) indiriyor ve her ayetin konulacağı suredeki yerini ona bildiriyordu. Hz. Peygamber de (as) onu ashabına okuyor ve vahiy kâtiplerine o ayeti belirtilen surenin ilgili yerine yazmalarını emrediyordu. Daha sonra o ayetleri ashabına namaz kıldırırken, onlara nasihat, vaaz, sohbet ve irşad ederken ve günlük hayatlarında vuku bulan herhangi bir meselede hüküm verirken tekrar tekrar okuyordu. Sahabeden Kur'ân'ı veya bir kısmını ezberleyenler de Hz. Peygamber'in (as) okuduğu tertip üzere ezberliyorlar, birbirlerine bu şekilde öğretiyorlar ve namazlarında da aynı minval üzere okuyorlardı.

Her yıl Ramazan ayında Hz. Peygamber (as), Kur'ân'ın o zamana kadar inen kısmını Cebrâil'e (as) arz ederdi. Bu arz işi, Hz. Peygamber'in (as) vefat ettiği yıl iki defa yapılmıştı. Buna "arza-i ahîre/son arza" denilmektedir.³² Dolayısıyla, âyetlerin Kur'ân'daki yeri, uzunluğu-kısalığı içtihadî bir mesele olmayıp, tamamen vahye dayanmaktadır. Bir veya iki kelimelik ayetler bile bulunduğu gibi; meselâ, müdayene ayeti diye bilinen ayet (*Bakara*, 2/282) tam bir sayfadır.³³ Kur'ân ayetlerinin tertibinin vahiy yolu ile yapıldığına icmâ vardır. Peygamber Efendimiz zamanında ilâhî vahye uygun olarak tertip edilen Kur'ân ile bizim elimizdeki Kur'ân arasında hiçbir fark yoktur.³⁴

Makalemizde, ayetler arasında bulunabileceği düşünülen yukarıda söylediğimiz münasebet çeşitlerini, Razi'nin Mefatihü'l-Gayb tefsirinden alacağımız örnekler ile açıklamaya çalışacağız. Yani onun tefsirini temel alarak konuyu incelemeye çalışacağız.

a- Tanzir: İki benzer hususun arka arkaya zikredilmesi. Münasebet kurmada kolaylık sağlayan edebi san'atlardan biri de, tanzirdir. Tanzir, temelde birbirine benzeyen bir konunun, peş peşe getirilmesidir.

"Nereden çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir.... (*Bakara*, 2/149) ayetiyle "Nereden çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Her nerede bulunursanız, yüzlerinizi onun tarafına döndürün ki, aleyhinize, insanların içlerinden ancak zalimlerin yapışacağı bir bahane dışında bir hüccet kalmasın.... (*Bakara*, 2/150) ayeti buna örnektir. Kiblenin değiştirilmesi ile ilgili bu ayetlerin tekrar edilmesinin veya arka arkaya aynı mealdeki benzer ayetlerin gelmesinin hikmetini Razi, şöyle anlatıyor: Bu birbirine benzer ayetlerin peşi peşine gelişi, namaz kılan kimsenin farklı durumları olabilir: O kimsenin Mescid-i Haram'da olması, Mescid-i Haram'dan çıkıp, şehrin içinde olması veya şehirden çıkıp başka bir ülkelere gitmesi gibi... ayetler bu durumlara hamledilebilir. Çünkü bazen uzaklığın sahip olmadığı saygıya, yakınlığın sahip olduğu zannedilir. İşte bu vehmi gidermek için Allah, bu ayetleri birbiri arkasına getirdi.³⁵

31) Zurkani, Muhammed Abdulazim, *Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut, 1419/1998I, 239.

32) Zurkani, *Menahil*, 1, 239.

33) Zurkani, *Menahil*, 1, 332.

34) Zurkani, *Menahil*, 1, 239-240.

35) Razi, Fahruddin, *Mefatihü'l-Gayb, (et-Tefsiru'l-Kebir)*, 1411/1990, Beyrut, Lübnan, IV, 124-126.

Bakara suresi 144. ayeti göz önüne alarak bir başka izahı ise şöyledir: Allah Teala: “*Seni, hoşnud olacağın bir kibleye döndüreceğiz. Şimdi yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de (Ey Müslümanlar) her nerede olursanız olun, oraya yüzünüzü çevirin!*” buyurmuştur. Bunu bilmeyen kimsenin kalbine, “*Seni hoşnud olacağın bir kibleye döndürecekiz.*” dediği için Allah’ın bunu, Hz. Peygamberin hoşnutluğunu elde etmek için yaptığı vehmi gelebilir. Cenab-ı Hak, işte bu sebeple, bu bozuk vehmi, “*Nereden çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Harama döndür. Çünkü o, Rabbin tarafından olan hak (bir kibledir).*” buyurarak gidermiştir. Yani “*Biz seni, şu kibleye sırf senin razı olman için döndürmedik. Bununla birlikte, bu döndürme, kendisinden kurtuluş olmayan bir hak olduğu için böyle yaptık.*”³⁶

“*O halde oraya yönelmek, nesh edilmiş olan ve Yahudiler’in sırf heva ve heveslerinden dolayı devam ettikleri kible gibi, bir heva ve heves sonucu değildir.*”

Üçüncü olarak Allah Teala, “*Nereden çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Haram tarafına döndür. (Siz de Ey Müslümanlar) Nerede olursanız olun, yüzünüzü Mescid-i Haram tarafına çevirin.*” şeklinde buyurmuştur. Bundan maksat, “*Bütün zaman ve mekânlarda bu kibleye yönelmeye devam edin. Ondan yüz çevirmeyin. Çevirirseniz bu, dininize ta’n etmeğe sebep olur.*” demektir.³⁷

Tanzir konusuna diğer bir örnek de şunu verebiliriz: Cenab-ı Hakkın, Enfal suresinde, “*İman edip hicret edenler, Allah yolunda malları ve canları ile cihatta bulunurlar, muhacirleri barındırıp yardım edenler yok mu, işte onlar birbirinin mirasta velileridirler... (Enfal, 8/72)*” ve “*İman edip de Allah yolunda hicret ve cihat edenler, muhacirleri barındırıp yardım edenler, işte gerçek mü’min olanlar bunlardır...*” (Enfal 8/74) ayeti ile “*Sonradan iman edip de hicret edenler ve sizinle birlikte cihat yapanlar da sizdendir.*” (Enfal 8/75) ayetlerinde, iman ederek hicret edenler ve onları barındırıp koruyanlar, diye peşi peşine gelen benzer ifadelerle aynı sıfatları zikretmesini Razi, bir tekrar olarak görmez. Allah Teala, ilk önce kendileri ile ilgili hükmü açıklamak için onlardan, bahsetmiştir. Bu hüküm onların birbirine karşı velayetleri, yardım ve destekleridir. Daha sonra onları, şanlarının ve derecelerinin çok büyük ve yüce olduğunu bildirmek için zikretmiştir, diyen Razi bunu, iki yönden izaha çalışır:

a- Onların yeniden zikredilmeleri, onlara önem verildiğini gösterir, bu ise şerefi ve saygıyı gösterir.

b- Diğer taraftan Allah Teala, onları üç yönden övmüştür:

1- “*İşte gerçek mü’minler bunlardır*” ifadesi ile yapılan metihtir. Çünkü gerçek mü’min olamayanlar, geçmiş dinlerini terk etmeye, çoluk çocuğundan ve vatanından ayrılmaya, bu uğurda canını ve malını harcamaya katlanamaz, bu hususlarda yarışanlardan olamaz.

2- Ayetteki, “*Onlar için mağfiredir*” kısmının ifade ettiği metihtir. Zira “*Mağ-*

36) Razi, *Mefatihul-Gayb*, IV, 100-102.

37) Razi, *Mefatihul-Gayb*, IV, 104-106.

firet” kelimesinin nekre gelmesi, mükemmel olacağına delalet eder. Buna göre manası: “Onlar için bütün günahlardan ve kovuşturmalardan uzak, tam ve mükemmel bir mağfiret vardır.” şeklindedir.

3- “Kerim bir rızık da onlarındır.” kısmının ifade ettiği metihtir. Bu ifade ile çok yüce ve kıymetli mükâfatlar kastedilmiştir. Netice olarak Allah Teala, onların dünyevî ve uhrevî hallerini ortaya koymuştur.³⁸

b-Mudadde: Manaca zıtlık, iki zıt hususun peş peşe gelmesi. Bu durum iman etmenin fazilet ve değerinden bahseden ayet veya ayetlerden sonra, Allah'a ve ayetlerine küfredenlerin gelmesi, azapla ilgili ayetlerden sonra Allah'ın rahmet ve mağfiretini gösteren ayetlerin gelmesinde görülen bir durumdur. Bu konuda örnek olabilecek ayetleri, her surede bulmak mümkündür. Mesela:

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (3) وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ (4) أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (5)

“Onlar gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiği-mizden de Allah yolunda harcarlar. (3) Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar. Ahirete de kesin olarak inanırlar. (4) İşte onlar Rab'lerinden (gelen) bir doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır.” (Bakara, 2/3-5), ayeti ile onu takip eden

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Küfre sapanlara gelince, onları uyarsan da uyarmasan da aynıdır. İman etmezler.” (Bakara, 2/6) ayetini göstere biliriz. Allah mü'minler ve müttakilerden bahsettikten sonra kâfirlerden bahsetmeğe başlıyor.³⁹ Diğer bir örnekte:

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

“Yok, yapamadıysanız ki hiçbir zaman yapamayacaksınız, o halde yakıtı insanlar ve taşlar olan, inkârcılar için hazırlanmış ateşten sakının.” (Bakara, 2/24) ayeti ile akabinde gelen:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُوتُوا بِهِ مُتَسَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

38) Razi, Mefatihü'l-Gayb, XV, 164-166.

39) Razi, Mefatihü'l-Gayb, II, 34-36; Tuncer, Faruk Kur'an Bütünlüğü Açısından Surelerin Baş Tarafı ile Sonu Arasındaki Münasebet, Doktora Tezi, İstanbul, 9, 2000.

“İman edip iyi amel işleyenleri müjdele! Kendileri için altlarından ırmaklar akan cennetler var. Onlara her hangi bir meyveden bir rızık yedirilince onlar, her defasında: "Bu bizim önceden yediğimiz şeydir." diyecekler; oysa ona benzer olarak sunulacaklar. Kendileri için orada tertemiz zevceler de var. Onlar orada ebedi kalacaklar.” (Bakara, 2/25). Kâfirler için hazırlanmış ateşten bahsettikten sonra cennetle müjdelemesi, vaid ifade eden bir ayet zikrettikten sonra, hemen peşi sıra vaad ifade eden bir ayet getirmesi, Allah’ın âdetindedir.⁴⁰

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا
الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا (56) وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَّهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا (57)

“Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz, Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.(56) İman edip salih ameller işleyenleri ise, içinden ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacakları cennetlere koyacağız. Onlara orada tertemiz eşler vardır. Onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız.” (Nisa, 4/56-57) ayetlerinde de görüldüğü gibi, Kur’an-ı Kerim’de adetullah, genel olarak vaad ile vaidin peş peşe zikredilmesi şeklinde cereyan etmektedir.⁴¹

c-İstitrad: Ayetler arasında münasebet kurmada aranan bir diğer edebi san'attır. Belli bir konuyu anlatırken bir yakınlık bulup, başka bir konuya geçmek, sonunda tekrar ilk konuya dönmektir. Buna örnek olarak şu ayeti verebiliriz:

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ
لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ

“Ey insanoğulları, size ayıp yerlerinizi örtecek ve süslenmenizi sağlayacak elbiseler gönderdik. Takva elbisesi bunlardan daha hayırlıdır. Bu Allah’ın ayetlerinden biridir. Olanı, düşünüp ders alırlar .” (A'raf , 7/26)

Razi, bu ayetin önceki ayetlerle ilgisi ve münasebeti konusunu iki noktadan açıklamaya çalışıyor: 1- Allah Teala, Adem (as) ve Havva’ya, yeryüzüne inmelerini emredip, orayı onlara mesken kılınca, arkadan onların hem dini hem dünyevi ihtiyaçlarını onlara indirdiğini beyan etmiştir. Onların en fazla muhtaç oldukları şeylerden birisi de elbisedir. 2- Hak Teala, edep konusunda Adem (as) kıssasını anlatıp, O’nun cennet yaprakları ile örtünmeye çalıştığını zikredince, bundan sonra, insanlar için avret mahallerini örtünler

40) Razi, *Mefatihul-Gayb*, VI, 66-67.

41) Razi, *Mefatihul-Gayb*, X, 108-110.

diye elbiseyi yarattığını beyan etmiş ve böylece de tesettüre muktedir kılmasıyla onlara büyük bir lütufta bulunmuş olduğuna dikkat çekmiştir.⁴²

Bu konuda diğer bir örnek olarak da, A'raf suresi 156, 157 ve 158. ayetlerinin peşi peşine gelmesini verebiliriz. Allah Teala, "Rahmetimi takva sahiplerine yazacağım." (A'raf, 7/156) diye buyurunca, bu rahmetin takva sahipleri için meydana gelebilme şartı, onların bu ümmi peygambere ittiba etmelerine bağlamıştır (A'raf, 7/157). A'raf 158. ayette ise, O'nun peygamberliği bütün insanlara şamil olduğunu kesin olarak beyan etmektedir.⁴³

d-Tehallus: Bir sözü bırakıp, akabinde ayrı bir söze geçme sanatıdır. Başka bir ifade ile konusunu herhangi bir münasebetle bırakarak, başka bir konuya geçmektir. Cennet'e nail olan kulların karşılaşacakları çeşitli nimetleri anlatan ayetlerden sonra, kâfirlerin durumunu anlatmaya başlayıp, cehennemi ve karşılaşılacakları azap çeşitlerinin anlatılması veya benzeri konuların anlatılması gibi.

وَكَتُبْنَا لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُنَا إِلَيْكَ قَالِ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءَ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَاكُنْ بِهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ

"Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük." Allah buyurdu ki: Kimi dilersem onu azabıma uğrattırım; rahmetim ise her şeyi kuşatır. Onu(rahmetimi), müttakilere, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım." (A'raf, 7/156). Hz. Musa önce Allah'ın kendisinin dostu olduğunu zikretmiş daha sonra da kulun tevbe ve inkiyat içinde olduğunu zikretmiştir. Çünkü bu istekleri talep etmenin yerinde olmasını sağlayan, ancak Allah'ın ilah, rab ve veli olması, bizlerin de tevbe eden, boyun eğen ve huşû içinde inkiyat eden kul olmamızdır.

Birincisi rububiyet izzetinin, ikincisi ise ubudiyet zilletinin gereğidir. Bu ikisi bir araya gelirse bunlardan daha kuvvetli bir sebep bulunmaz.⁴⁴ Bir münasebet bulunmadan geçiş yapılırsa buna "iktidab" denir.

e-İntikal: Okuyucunun dikkatini çekmek için "haza" (bu, şu)ifadesiyle geçiş yapılmasıdır. Bu intikal örneğini Sad suresinin 38/49-50 ayetlerinde rastlarız.

هَذَا نَذِيرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لِحُسْنٍ مَّآبٍ (49) جَنَّاتٍ عَدْنٍ مَّفْتَحَةٌ لَهُمْ الْأَبْوَابُ (50)

"İşte bu, bir hatırlatmadır. Doğrusu Allah'a karşı gelmekten sakınanlara güzel bir gelecek vardır. Bütün kapıları kendilerine açılmış olan Adn cennetleri vardır."

Cenab-ı Hak, peygamberlerin hallerini hatırlatması, sırf Hz. Muhammed'in (as), kavminin beyinsizliklerine sabretmesi için açıklamıştır. İşte bu yol tamamlanıp, peşinden cahillerin beyinsizliklerine sabretmeyi gerektiren başka bir yol zikretmeyi dileyip

42) Razi, Mefatihul-Gayb, XIV, 744-45.

43) Razi, Mefatihul-Gayb, XV, 18-21.

44) Razi, Mefatihul-Gayb, XV, 18-21.

ve nihayet iki konuyu birbirinden ayırmayı murat edince pek yerinde olarak *هَذَا نِكْرٌ* “*Bu bir zıkkırdır.*” buyurmuş; sonra da, ikinci konuyu anlatmaya başlayarak, “*Muttakiler için...*” buyurmuştur.

Nitekim konuşan bir kimse sözünü tamamlayınca “*Bu birinci konu...*” der, sonra da, diğer konunun izahına başlar. Mesela bir yazar da kitabının bir bölümünü bitirip bir diğerine başlamayı isteyince, “*İşte böyle. Şimdiye kadar şunları şunları görmüş olduk...*” der. İşte bu ayette de Cenab-ı Hak cennetlikleri anlatmayı tamamlayıp da, peşinden cehennemliklerin durumunu anlatmayı dileyince, “*Bu böyledir. Azgınlarmın gideceği yer ise, muhakkak en kötü yerdir.*” (Sad, 55) buyurmuştur.⁴⁵

f-Hüsni-i Matlab: Bir girişten sonra asıl gayenin belirtilmesidir.

فَأَنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ

“*Doğrusu onlar, benim düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbi müstesna.*” (Şuara, 26/77). Önce 77. ayette Rabbu'l-Âlemin'den bahsediyor, sonra onun sıfatlarını sayıyor. Cenab-ı Hak, İbrahim (as)'in Rabbu'l-Âlemini düşmanlarından istisna ettiğini nakledince, Rabbu'l-Âleminin hangi sebeplerden ötürü ibadete müstehak olduğunu sıfatlarını sayarak zikretmiştir.⁴⁶

فَأَنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّي إِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ (77) الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ (78) وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ (79) وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ (80) وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ (81) وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ (82) رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ (83)

"O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir." (78) "O, bana yediren ve içirendir." (79) "Hastalandığımda da O bana şifa verir." (80) "O, benim canımı alacak ve sonra diriltecek olandır." (81) "O, hesap gününde, hatalarımı bağışlayacağını umduğumdur." (82) "Ey Rabbin! Bana bir hikmet bahşet ve beni salih kimseler arasına kat." (83)

Yazımızın bu noktasında, ayetler arasındaki münasebete dair, yukarıda saydığımız esaslar dairesinde ayrıntılı misaller vermek imkânsız gibi olduğu için, herhangi bir kategoriye dâhil etmeden Fahrüddin Razi'nin tefsirinden alacağımız bazı ayet guruplarından örnekler sunmakla yetineceğiz.

Birinci Gurup Ayetler: Bakara süresinin 1-21. ayetleri arasında, birbirine bağlı olarak üç insan tipi tanıtlır. Bunlar; iman edenler, küfredenler ve münafıklardır. Bu üç tip insandan, özellikle münafıklar üzerinde daha fazla durulur. Gerçek yüzlerini, inanmayanlar (kâfirler) gibi açıkça göstermedikleri, ikiyüzlülük ve fesatçılıkta çok ileri gittikleri için, davranışlarının karanlıkta bir parıltı görenin durumuna benzetilir, o andaki davranışları

45) Razi, *Mefatihul-Gayb*, XXVI, 190-191.

46) Razi, *Mefatihul-Gayb*, XXIV, 123-124.

anlatılır. Sürenin 20. ayeti: "*Allah dileseydi, işitme ve görme duyularını giderirdi. Çünkü Allah, her şeye "kadir",* sözüyle biter.

Bunu takip eden 21. ayet : "*Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan*

Rabbimize ibadet edin. Umulur ki, muttakilerden olursunuz." şeklinde, bütün inananlara Allah'a ibadeti emreden bir ifade ile başlar. Görüldüğü gibi, 21. ayetle 22. ayet arasında, açık bir bağ veya münasebet olmadığı, farklı bir konuya geçildiği, ilk bakışta anlaşılır.

Fahruddin Razi, sürenin başından, 21. ayete kadar devam eden; mü'min, kâfir ve münaflıkların halleriyle, 22. ayet arasındaki münasebeti şöyle açıklar: Yüce Allah bu üç grup insanın durumlarını belirterek, Ey insanlar demekle, gaip sığasından hitap sığasına geçmiştir ki buna, iltifat san'atı denilir. Bu ayetin önceki ayetlerle olan durumu, aynen Fatiha süresindeki "*Ancak Sana ibadet eder, Sen'den yardım dileriz.*" ayetinin durumuna benzer. Yüce Allah'ın Ey insanlar şeklinde başlamasında, şu faydalar bulunmaktadır.

a- Bu hitapta, dinleyeni harekete geçirmek için, teşvik ve tahrik vardır.

b-Yüce Allah bu ayetle sanki şöyle hitap buyurur; size gönderdiğim Rasûlü, benimle sizler arasında vasıta yaptım, ayetlerimi sizlere iletiyor. Şimdi, sizlere olan ikramı ve yakınlığı arttırıyor, bu tembihimle, kudretimin ve nimetlerimin delillerini gösteriyor, nezdindeki değeriniz ve üstünlüğünüzü belirtmek için, arada hiçbir vasıta olmadan hitap ediyorum.

c-Kul, Rabbine ibadetle meşgul oldukça, bu ayetin delaletiyle, daimi bir terakkide bulunur, kendi başına olmaktan kurtularak, ilahi huzura kavuşur.

d-Bundan önceki ayetlerde, insan gruplarının durumları anlatılmıştı. Bu sonraki ayetlerde ise, onlara külfet ve meşakkat yükleyen, emir ve teklifler yer almaktadır. Çünkü her rahatın karşılığında, böyle bir teklifin bulunması gerekir. Bu rahat, kullarla Allah arasındaki vasıtayı kaldırır, Allah'ın zâtı ile karşı karşıya bırakır.⁴⁷ Razi'nin bu izahı, gerçekten dakik ve latif bir izahtır. Yerinde ve mükemmel bir düşünceyle, ayetler arasındaki irtibat açıkça görülmekte, farklı zamanlarda inen ayetler arasındaki insicam ortaya çıkmaktadır.

İkinci Gurup Ayetler: "*Rabbin meleklerle, Ben yeryüzünde bir insan yaratacağım dediğin de melekler: Yeryüzünde fesat çıkaracak, kan dökecek bir insan mı yaratacağın, dediler.*" mealindeki Bakara süresinin 30. ayeti önceki ayetlerden tamamen farklı bir konu ile başlamıştır. Önceki ayetlerle ilk bakışta irtibat kurmanın zorluğu görülmektedir. Çünkü 30 ile 40. ayetler arasında, ilk insan ve peygamber Hz. Adem'le ilgili kıssa yer almakta, on ayette, meleklerin Hz. Adem'e secde ettiği halde Şeytan'ın secde etmeyişi, Hz. Adem'in eşyayı isimleriyle öğrenişi, tövbe edişi, cennetten çıkarılıp yeryüzüne inişi anlatılmaktadır. 30. ayetle başlayan bu ayet grubunun, önceki ayetlerle olan münasebeti açıkça görülmemektedir.

47) Razi, *Mefatihul-Gayb*, II, 82.

Üçüncü Gurup Ayetler: Bakara süresinin 183 den 186 ya kadar olan dört ayeti, Ramazan orucu. Ve bununla ilgili hükümleri ele alır. Oruçla ilgili ayetlerin ardından; Allah'ın kullarına yakın olduğu, el açıp dua eden mü'minin duasını kabul edeceğini bildiren ayet gelir. Görüldüğü gibi, oruç ayetiyle dua ayetinin mana yönünden açık bir irtibatı yoktur. Fahrüddin Razi, bu ayetler arasındaki mana yakınlığını üç noktada ele alarak, münasebeti şöyle kurmağa çalışır:

a-Yüce Allah orucun farziyeti ve ahkâmını belirttikten sonra: "*Allah, size hidayet ettiği şekilde kendisini tekbir ile yüceltmenizi ister. Umulur ki şükredenlerden olursunuz.*" mealindeki Bakara 185. ayetin son cümlesiyle kuluna, aslında bir nevi zikir olan tekbiri ve şükürü emrederek lütfu ve rahmetiyle ona yakın olduğunu, yaptığı zikir ve şükürü bildiğini, nidasını işittiğini, ricasını kabul ettiğini beyan eder.⁴⁸

b-Yüce Allah önce tekbiri emretmiş, sonra da, duanın zaruretine ve senadan önce gelmesine işaret ederek, duasında da şükretmesini istemiştir. İbrahim (as): "*Beni yaratıp da doğru yolu gösteren, beni yediren ve içiren, hastalandığımda bana şifa veren, beni öldürecek ve tekrar diriltecek olan O'dur, Hesap gününde, günahımın bağışlanmasını dilerim.*" (Şuara, 26/78-82) şeklinde senada bulunmuş : "*Rabbim, bana bir hikmet ver, beni salih kullar arasına ilhak et.*" (Şuara 26/83) diyerek, duasını sona bırakmıştır. Bu ayetlerde de durum böyledir. Yüce Allah, kuluna önce tekbiri sonra da duayı emretmiştir.

c-Yüce, Allah, önceki milletlere olduğu gibi mü'minlere de orucu farz kılmış, uydukları sırada oruçluya haram olan şeyler, mü'minlere de, haram kılınmıştır. Bazılarına bu durum zor gelerek Allah'ın bu emrine uymamışlar, yaptıklarından pişmanlık duyup Rasûlullah'a tevbelerin kabulü için müracaat etmişler, Yüce Allah, dua ettiklerinde dualarını kabul edeceğini bildiren 186. Ayeti indirmiştir.⁴⁹

VII. Kur'an Sureleri Arasındaki Tenasüb

Kur'ân-ı Kerîm'in mushaf hâline getirilmesi Hz. Ebu Bekr (ra) döneminde gerçekleşmiştir. Surelerin, Kur'an-ı Kerîm'deki tertibi ile nüzul sırasının farklı olduğu bir gerçektir. Surelerin konulacağı yerlerin bizzat Hz. Peygamber'in emriyle tespit edildiğini ifade eden âlimler, Hz. Peygamber'in (as) ayetlerin tertibiyle ilgili emri, aynı şekilde sureler hakkında da varıttır, görüşündedirler⁵⁰. Surelerin tertibinin bir kısmının içtihadî bir kısmının tevkiî olduğunu söyleyenler varsa da Ebû Cafer en-Nahas, Ebû Bekr el-Enbarî, Ebû Amred-Dâni, el-Kirmânî, Fahreddin er-Razi, İbnü'l-Hassar ve İmam Şatibi gibi birçok âlim, tevkiî olduğunu kabul etmektedir. İctihadî olduğunu söyleyenler de, mevcut tertip hususundaki icmâi kabullenmekte ve buna herhangi bir itirazda bulunmamaktadırlar.⁵¹

Hz. Osman (ra) zamanındaki İmam Mushaf'ın tertibi üzerinde sahabenin icmâi, Kur'an'daki mevcut tertibin tevkiî olduğunun delilleri arasındadır. İmam Razi'ye göre,

48) Yıldız, *Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet*, XXI, sy.2

49) Razi, *Mefatihul-Gayb*, V, 94.

50) Zerkeşî, *Menahil*, I, 257.

ayrıca, Mekkî ve Medenî sûrelerin ayırım yapılmaksızın karışık sıralanışı, surelerin ter-tibinin tevkiî olduğunu gösterir. İctihadı olmuş olsa idi, mutlaka farklı görüşler ortaya çıkar, bunlar nakledilir ve farklı tertipler olurdu.⁵² O, Nasr suresinin Medine'de son nazil olan surelerden, Kâfirûn suresinin ise Mekke'de ilk nazil olan surelerden olmasına rağmen bu surelerin peş peşe getirildiğini ve bu sureler arasında sıkı bir irtibatın bulunduğunu, bunun da surelerin Mushaf'taki sıralanışının Allah'ın emriyle olduğuna delâlet ettiğini zikreder.⁵³ Sureler arasındaki münasebet inayetler arasındaki münasebete göre çok defa gizli kaldığı bununla birlikte dikkatli bir inceleme ile bu ilişkiyi ortaya çıkarmanın mümkün olduğu ileri sürülmüştür.⁵⁴

Bazı müfessirler, ayetler arasındaki münasebet yanında, sureler arasında da bir münasebet olduğunu kabul etmişler, bu münasebeti göstermeğe çalışmışlardır. Sureler arasındaki münasebeti bulma konusunda, belli bir kaide tespit edilmemiş, bu münasebetin ayetler arasındaki münasebet gibi, bazen açık, bazen kapalı olduğu, kapalılığı kaldıracak bazı işaretler bulunduğu ifade edilmiş, önceki surenin bazı ayetleriyle, sonraki surenin ilk ayetleri arasında münasebet kurulmağa çalışılmıştır.

Mesela: Bakara suresinin ilk ayetindeki *kitap* kelimesi, Fatiha suresinde geçen *sırat-ı müstakim* olduğu görüşünden hareketle, iki sure arasında irtibat kurulmuş, hidayet isteyenlere sanki hidayetini istediğiniz sırat-ı müstakim =doğru yol, Bakara suresinin ilk ayeti olan “*Bu Kitab*”ın kendisidir, denilmiştir. Fatiha ile Bakara sûreleri arasında kurulan bu münasebet, gerçekten inkârı mümkün olmayan, gayet açık ve yerinde bir münasebet şeklindedir. Bu konuda daha fazla gayret gösteren müfessir, Burhanuddin Bikai'dir. Kur'an'ın ilk suresinden başlamak üzere, her surenin, bir önceki sure ile olan münasebetini göstermiş, ayrıca, son sure ile ilk sure arasındaki irtibata da temas ederek Kur'an'ın başı ile sonu, sonu ile başı arasında münasebet olduğunu, ayetleri kadar, surelerin de birbirine bağlanması ile içinde hiçbir şüphe bulunmayan Allah kelamının, mu'ciz bir kalam olduğunu ortaya koymuştur.

Bikai, sureler arasındaki münasebeti gösterirken, bir surenin, sadece son ayetiyle, diğer surenin ilk ayetini dikkate almamış, uygulamasında, daha ziyade ilk ayetleri gözetmiştir. Özellikle, uzun sureler arasında münasebet kurarken, surenin sona yakın ayetlerinden hareket etmiştir. Bu konuda, kendi görüşlerini verdiği gibi, kaynakları arasında yer alan İbnu'z-Zubeyr'in el-Burhan'ı, Haralli'nin tefsiri başta olmak üzere, Fahruddin Razi ve Ebu Hayyan'ın tefsirlerinden de istifade etmiştir. Açıklamaları oldukça uzun verdiği için Nisa suresiyle, müteakip Maide Suresi arasındaki münasebetle ilgili sözlerini özetle nakledelim.⁵⁵

51) Zerkeşi, *Menahil*, I, 258.

52) Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, XI, 215.

53) Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, XXXII:150.

54) Subhi Salih, *el-Mebahis*, 151.

55) Bikai, *Nazmü'd-Dürer*, VI, 2-3.

Yüce Allah Nisa suresinin sonlarında (155. ayetten itibaren), kendilerinden aldığı sözü bozan Yahudilerle ilgili hükümleri belirtmiş, 161. ayette de, önceden helal kılınmış pek çok temiz yiyecekleri haram kıldığını bildirmiştir. Sure, Allah'ın koyduğu "kelâle" hakkındaki hükümlerle bittiği için, çizdiği ve müsaade ettiği esaslardan ayrılmamayı tavsiye eden ifadelerle bitmiştir. Yahudilerin, verdikleri sözden dönüp ahde vefa göstermemelerine karşılık, mü'minlere bir hatırlatma yapılmış, bu yüzden Maide suresini: "*Ey iman edenler, verdiğiniz sözü, yaptığınız anlaşmaları yerine getirin ...*" ayetiyle başlaması uygun düşmüştür.

Sureler arasında tesis edilen münasebet kadar, mukattaa harfleri arasında da münasebet olduğu ifade edilmiştir. Bu konuda Suyuti, Zerkeşi'nin *el-Burhan*'ından naklen şu bilgileri verir: Mukattaa harfleriyle başlayan sureler de, münasebet ilminin bir nevidir. Bu harflerden her biri, başladığı sureye tahsis edilmiş, Elif-Lam-Mim, Elif-Lam-Ra yerine, Ha-Mim de Ta-Sin-Mim harfleri yerine gelmemiştir. Surenin bu harflerden biriyle başlaması, suredeki kelimelerden çoğunun bu harflerden meydana gelmesindedir. Bu surelerde, kendisinde mevcut olan kelime ve harflerle uygun düşmeyen mukattaa harfleriyle başlaması doğru değildir. Şayet Nun suresi Kaf, Kaf suresi Nun ile başlasaydı, Allah kelimasında riayet edilen münasebet ortadan kalkmış olurdu. Bu yüzden, surede kaf harfi çokça tekrar ettiğinden, sure bu harflerle başlamıştır. Bu suredeki; Kur'an, halk, kavı, kurb, telakki, rakib, sılık, ilka, tekaddüm, muttakin, kalp, kurun, nakib, teşakkukve hukuk gibi kelimelerin hepsinde kaf harfi bulunmaktadır. Yunus suresinde, iki yüzden fazla kelime de ra harfi tekrar etmiş, bu yüzden sure Elif-Lam-Raile başlamıştır.⁵⁶

A. Sureler Arasındaki Münasebet Şekilleri

a. Sürenin baş tarafı ile sonu arasındaki münasebet:

Ayetler arasındaki münasebetin farklı bir yönü de, birbirini takip eden ayetler yanında, sure başındaki ayetlerle, son ayetler arasında irtibat kurmak suredeki ayetlerin birbiriyle olan münasebeti kadar; sureyi bir bütün olarak birbirine bağlayan münasebeti de göstermektir. Bunun güzel bir örneğini, Bakara suresinin son iki ayetinde, Fahrudin Razi'nin verdiği açıklamada görmek mümkündür. Razi, 285. ayetin tefsirine geçmeden önce, nazımdaki münasebeti dört ayrı konuda ele alır, önceki ayetle olan irtibatı da göz önünde tutarak, ilk ayetleriyle (Bakara, 2/3-5 ile 285) yakın bir irtibatı olduğunu şöyle açıklar:⁵⁷ Sure, gayba inanan, namazlarını dosdoğru kılan, verdiğimiz rızıklardan bol bol harcayan muttakilerin methiyle başlar. Yüce Allah surenin sonunda, sure başında metthettiği mü'minleri: "*Peygamber ve mü'minler, Rablerinden indirilen Kur'an'a iman ettiler, hepsi, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, resullerine de inandılar, Allah'ın gönderdiği peygamberler arasında bir ayırım yapmadık, ayetlerini duyduk ve itaat ettik dediler.*" şeklinde vasıflandırarak, Peygamberin de ümmeti olduklarını belirtmiştir. Surenin başında yer alan: "*Onlar gabya inanırlar*" ayetinden murat edilen işte budur. 285. ayetteki:

56) Suyutî, *el-İtkan*, II, 113.

57) Razi, *Mefatihul-Gayb*, VII, 110-120.

"Biz, duyduk ve itaat ettik" cümlesinden murat, sure başındaki: "Namazlarımı dosdoğru kılalar, kendilerine verdiğimiz rızıklardan bol bol harcarlar" ayetidir. 285. ayetin sonundaki: "Rabbimiz, bizi bağışla, dönüşünüz sanadır" ayetinden murat, surenin başındaki: "Onlar, ahiret gününe yakinen inanırlar" ayetidir. "Rabbimiz, unutarak veya hata ederek işlediklerimizden dolayı bizlere muaheze etme" (Bakara, 2/284) şeklinde Rablerine yalvarışlarından murat, sure başındaki: "Onlar, Rablerinden gelen hidayet üzeredirler. Onlar, felaha erenlerin ta kendileridir" (Bakara, 5) ayetidir. Açıkça görülüyor ki, sürenin başı ile sonu arasında, birbirini tamamlayan bir uygunluk ve münasebet bulunmaktadır.⁵⁸

Bunun birçok surenin başı ile sonunda olduğunu Razi, tefsirinde örnekleri ile göstermektedir. Nisa 4/176. ayet Maide suresinin başı ile⁵⁹ Nisa suresinin son ayetinin (Maide, 5/120) ile münasebeti vardır.⁶⁰ Zariyat sûresinin başı ile sonu birbirine uygundur, birbiriyle irtibatlıdır. Çünkü Allah Teala, surenin başında, "Şüphesiz size vaad olunan elbette doğrudur." buyurmuş, sonunda da, "İşte kendilerine vaad edilen günlerinden dolayı vay o kafirlere..." (Zariyat, 51/57-60) buyurmuştur.⁶¹

b. Bir surenin son ayetiyle sonraki surenin ilk ayeti yahut ilk surenin sonundaki bazı ayetlerle müteakip surenin baş tarafındaki bazı ayetler arasındaki münasebet:

(Maide, 5/120) ile (En'am, 6/1)ve (En'am, 6/159, 164) ile (A'raf, 7/6-7) ayetleri arasında bu ilişki ve irtibatı gördüğümüz gibi, ayrıca Kaf sûresinin sonu ile Zariyat sûresinin başı da bir uyum içerisindedir. Çünkü Allah Teala, haşri delilleri ile beyan edip, "İşte bu, bize göre kolay olan bir haşirdir" (Kaf 50/44) deyince ve kendilerine Kur'an'ın okunmasından ve delillerin ortaya konulmasından sonra küfürde hâlâ ısrar ettiklerine işaret olarak, "Onların üstünde bir zorba değilsin." (Kaf 50/45) buyurunca, yeminden başka çare kalmamış ve bundan dolayı, "Tozutup savuranlara...yemin olsun ki, şüphesiz size vaad olunan elbette doğrudur." (Zariyat, 51/5) buyurmuştur.⁶² Yine Razi, Zilzal suresinin başı ile Beyyine suresinin sonu arasındaki münasebetleri açıklarken şöyle der: Âlimler, Zilzal suresinin başı ile ondan önce gelen Beyyine suresinin sonu arasında ilgi ve münasebeti şöyle açıklamışlardır:

1- Allah Teala, "Onların Rableri nezdindeki mukâfat... Adn cennetleridir." (Beyyine, 99/8) buyurunca, insan sanki "Bu ne zaman olacak Ya Rabbi?" demiş de, buna cevaben Cenab-ı Hak, "Yer, kendisine ait şiddetli bir zelzele ile sarsıldığı zaman..." buyurmuştur. Buna göre bütün âlem, bir korku ve endişe içine girerlerken sen, mükâfatını elde edecek ve "Onlara o gün o müthiş korkudan emindirler." (Neml, 89) ayetinde bildirildiği gibi, o gün emin ve güvenlik içinde olacaksın.

58) Razi, Mefatihul-Gayb, VII, 106-120.

59) Razi, Mefatihul-Gayb, XI, 96.

60) Razi, Mefatihul-Gayb, XII, 114-116.

61) Razi, Mefatihul-Gayb, XXVIII, 166-168.

62) Razi, Mefatihul-Gayb, XXVIII, 164-166.

2- Beyyinne suresinde hem kâfirler ile ilgili tehditten hem de mü'minlerle ilgili mükâfattan bahs edilince, kâfirle ilgili tehdidi pekiştirmek için adeta kâfir, "Yeryüzüne de ne oluyor ki, böylesine bir zelzeleye uğratılıyor?" dediği zaman, "cezasını bulacak" demek istenmiştir. Daha sonra gelen Zilzal sûresinin sonunda, her iki hususu birlikte getirerek, "zerre kadar hayır ve zerre kadar şer işleyen karşılığını bulacağından" bahsedilmiştir.⁶³

c. Surenin konusu ile ismi arasında münasebet:

Her surenin müstakil bir kimliği ve temel hedefleri vardır. Kur'ân'ın esas konusu, başta tevhit olmak üzere nübüvvet, haşır, ibadet ve adalettir. Kur'an'ın bölümlerini oluşturan surelerin de, bunlardan birinin veya bir kaçının üzerine bina edildiği açıkça görülmektedir. Sureler, detay olarak muhtelif konular etrafında dönmekle birlikte, temelde bu özelliklerden biriyle veya bir kaçıyla mutlaka ilgilidir. Sureler, genel ve özel maksatlarını beyan etmesiyle ve konuları arasında irtibat sağlamasıyla tam bir bütünlük arz eder. Ta ki her bir sure, kopukluk göstermeden gayet uyumlu bir şekilde başladığı gibi son bulur.⁶⁴

Mesela, Bakara suresinin 67-74. ayetlerinde adıyla ilgili konu ele alınmaktadır.⁶⁵

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبُحُوا بَقَرَةً بَقْرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ

"Hani Mûsâ kavmine, "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor" demişti. Onlar da, "Sen bizimle eğleniyor musun?" demişlerdi. Mûsâ, "Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti. (67) "Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın." dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi, emr olunduğunuz işi yapın." (68) Onlar, "Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? Açıklasın." dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır" dedi."

d. Birbirini takip eden sureler arasında bulunan münasebet yönleri:

1) **İcmal - tafsil ilişkisi:** Önceki surede kısaca temas edilen konuların arkasından gelen surede geniş bir şekilde ele alınması. Mesela Fatıha suresinde insanlar rablerinden kendilerini doğru yola iletmesini istemişlerdir; buna nasıl ulaşılabileceği, ne gibi ameller yapılması gerektiği de Bakara suresinde geniş olarak ele alınmıştır.

2) **Sebep-müsebbep ilişkisi:** Önceki surenin sonra gelen sure için sebep durumunda olması. Mesela Fil suresinde, Kabe'yi yıkmak için filleriyle Mekke üzerine yürüten Ebrehe'nin ordusunun nasıl helak edildiği anlatılmakta, ardından gelen Kureyş suresinde de bunun Kureyşlilerin Beytullah'a olan ülfetini sağlamlaştırmak için yapıldığına işaret edilmektedir.

63) Razi, *Mefatihul-Gayb*, XXXII, 87-89.

64) Razi, *Mefatihul-Gayb*, XXIV, 45-88.

65) Razi, *Mefatihul-Gayb*, III, 106-120.

3) Umum-husus ilişkisi: İlk surede genel hatlarıyla ele alınan bir konunun ikinci surede özel olarak işlenmesidir. Mesela Felak suresinde (113/1-2), "Yarattığı şeylerin şerrinden sabahın rabbine sığınırım de!" buyurulduktan sonra Nas suresinde(114/4 -6) Allah'ın yarattığı şeylerden olup insanların kalplerine vesvese sokan cin ve insan şeytanının şerrinden söz edilmiştir.

4) Mukabele: Sonra gelen surenin öncekinde yer alan konuların mukabili durumunda olması. Maun suresinde zikredilen münafıkların başlıca özelliklerine ve kötü davranışlarına (cimrilik, namazı terk etmek, namazda riyakârlık yapmak ve zekât vermemek) mukabil Kevser suresinde Hz. Peygamber'in ve dolayısıyla müminlerin yapmaları gereken olumlu davranışlar (*Sana çok olanı verdik, o halde sen de çok ver, cimrilik yapma, namaz kıl, bunu Rabbin için yap, riyakârlık yapma, zekâta mukabil de kurban kes, emri*) yer almıştır.⁶⁶

5) Benzerlik zıtlık ilişkisi: Birbirini takip eden surelerin benzer veya zıt konuları ihtiva etmesidir (Cum'a-Münafikun, Kafirun- Nasr.⁶⁷ Nasr-Leheb.⁶⁸ Leheb-İhlas gibi.⁶⁹ Her sürenin manası itibariyle tek başına ayrı bir fonksiyonu olduğu gibi kendisinden önce veya sonra gelen surelere göre başka fonksiyonları da bulunabilmektedir. Mesela Hümeze suresinin tek başına bir konusu olmakla birlikte sure ayrıca bir önceki Asr Suresinde belirtilen hüsrânın sebebini göstermekte, sonraki surede anlatılan fil olayında Kabe'ye saldıranların helak edilmesi, Hümeze suresinde vuku bulacağı haber verilen "hutame" için bir delil veya işaret teşkil etmektedir. Islahî, mushafta peş peşe gelen surelerin birbiriyle ilişkisini zevciyet prensibine benzetir ve birbirini tamamlayan bu surelerin ortak bir ana konusunun olduğunu ifade eder.⁷⁰

6) Tetimme: Önceki surede anlatılan konuya müteakip surede devam edilmesi, konunun ikinci sure ile tamamlanması. Bakara suresinde ele alınan iman, ibadet ve muamelat gibi hususlara Al-i İmran, Nisa ve Maide surelerinde devam edilmiştir.

Burada bana orijinal gelen Mefatihü'l-Gayb tefsirinde Fahruddin Razi'nin, Kevser suresinin önceki bütün surelerin tetimmesi, daha sonra gelen surelerin de aslı ve temelidir; diyerek bütün surelere nasıl tetimme ve nasıl temel teşkil ettiğini izah etmesini özet olarak nakletmek istiyorum.⁷¹

A. Kevser surenin kendinden önceki surelerin tetimmesi olması:

1-Duha Suresinin tetimmesi olması: Cenab-ı Hak, Kevser Suresinde“ *Şüphesiz Biz Sana kevseri verdik*” ayeti, Hz. Muhammed'i (as) medh eden ve onun tafsilatlı halle-

66) Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XXVIII, 111-118.

67) Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XXVIII, 138-141.

68) Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XXVIII, 152-153.

69) Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XXVIII, 160-163.

70) Birışık, Abdülhamit, *Kur'an'da İç Bütünlük: İslahî'nin Tefsir Yöntemi*, Kur'an İlmi Araştırmaları, 2001, S. II, İstanbul, 71-74

71) Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XXVIII, 114-119.

rinden bahseden Duha Suresinin başındaki “*Rabbin seni terk etmedi, darılmadı da...*” (Duha, 94/3), “*Elbette ahret senin için dünyadan daha hayırlıdır.*” (Duha, 94/4) ve “*Muhakkak Rabbin sana verecek de, hoşnut olacaksın*” (Duha, 94/5) ayetlerinin anlamını tamamlamaktadır.

2- İnşirah Suresinde de Hz. Peygamberi, göğsünü genişletmek, üzerindeki yükü atmak ve Onun namını yüceltmekle şereflendirdiğini ifade ettiği bu nimetleri Kevser’i vererek mükemmelleştirdiğini Kevser Suresinde tamamlıyor.

3-Tin Suresinde de Allah, Resulullah’ı üç şeyle şereflendirmiştir: Doğduğu beldeye “*Şu emin şehre...*” diyerek yemin etmiş, “*İman edenler hariç...*” ayetiyle ümmetinin cehennemden kurtuluşunu ve onlar için kesintisiz mükâfat olduğu “*Çünkü onlar için kesintisiz mükâfat vardır.*” diye haber veriyor.

4-Allah, Hz. Muhammedi (as) Alak Suresinde yine üç şeyle şereflendirmiştir: “*Rabbinin isminden meded umarak, halka, Kur’an oku...*”, O’nun hasmını ezdiğini ve O’na tam ve mükemmel manada yakınlık ve takarrup tahsis ettiğini ifade etmiştir.

5-Kadir Suresinde de üç çeşit şerefi olan Kadir gecesiyle şereflendirmiştir: o gecenin bin aydan hayırlı olması, o gece meleklerin ve ruhun inmesi ve fecr doğuncaya kadar, selam ve esenlik olması.

6- Beyyine Suresinde de, ümmetine şu üç şeyi vermekle şereflendirmiştir: Ümmetinin mahlûkatın en hayırlısı olması, Rablerinin katında mükâfatlarının ve cennetler olması ve Allah’ın ümmetinden razı olması.

Böylece Kevser Suresine kadar bütün surelerde Hz. Muhammed ümmeti için meydana gelen nimet ve şereflerden ve düşmanları için meydana gelen kötü özelliklerden bahsederek bütün bunları şöyle özetlemektedir: Allah Teala bu surelerde Hz. Muhammedi (sa), işte bu denli büyük şereflerle taltif edince, bundan sonra, “*Biz sana Kevseri verdik...*” buyurmuştur ki bu, “*Biz sana, her biri dünyanın tüm mülkünden daha büyük olan, önceki surelerde geçen bunca şan ve şerefi verdik. Öyleyse sen, Rabbine ibadet et. Onun kullarını da, kendileri için en faydalı olan şeylere sevk etmekle meşgul ol...*” demektir. Rabbe ibadete gelince, bu ya bedenle olur “*O halde Rabbin için namaz kıl*” ayetinin ifade ettiği husustur. Ya da mal ile olur, bu da “*Rabbin için kurban kes.*” ayetinin ifade ettiği husustur. Böylece Kevser Suresinin kendinden önceki surelerin bir tetimmesi olduğu sabit olmuştur, demektir.⁷²

B. Kevser Suresinin kendinden sonraki surelerin bir temeli olması:

“Cenab-ı Hak, Hz. Muhammed’e (as), bu surenin peşinden, “*De ki, Ey Kâfirler... Ben, sizin taptıklarınıza tapmam...*” ifadesiyle, bütün dünya halkını küfre nispet etmesini emreder. Ve dolayısıyla dünya halkının dinlerinin aslı esası olmadığını söylemesini emrettiğine göre, bütün dünya halklarının, Hz. Peygambere düşman olmalarını gerektirmiştir. Bu durum herkesin korktuğu bir vaziyettir. İşte bu yüzden Cenab-ı Hak, bu denli

72) Razi, *Mefatihul-Gayb*, XXVIII, 114-119.

bir korkuya izale etmek için, böylesine latif bir düzenlemeyi, bu sureden önce Kevser Suresini inzal buyurarak, yapmıştır. Cenab-ı Hakkın “Biz gerçekten sana, kevseri verdik” beyanı, işte şu bakımlardan Hz. Peygamberden bu korkuyu bertaraf eden bir ifadedir:

1- Cenab-ı Hakkın “Biz gerçekten sana, kevseri verdik” beyanı, “hiç şüphesiz biz sana, gerek dünya, gerekse din hususunda çok hayırlar verdik” anlamındadır. Bu ifade, Allah'ın Hz. Muhammed (sav)'e, koruyup destekleyeceğine dair bir va'di olmuş olur. Bir kimseyi korumayı Allah üstlenmişse, bu kimse artık hiç kimseden korkmaz.

2- Cenab-ı Hakkın “Biz gerçekten sana, kevseri verdik.” ifadesi, Hz. Muhammed (sav)'e, bir müjde gibi, düşmanlarının kendisini öldüremeyeceklerini, onun işinin, her gün güçlenerek ilerleyeceğini vaat etmiş gibi olur.

3- Hz. Peygamber, onları küfre nispet edip, dinlerini çürütüp, kendilerini de imana davet edince, onun yanına gelip, ona dünya malı, kadın, reislik teklif edince, Cenab-ı Hakkın “Biz gerçekten sana, kevseri verdik.” ifadesi, “Göklerin ve yerin yaratıcısı sana, dünya ve ahretin en hayırlısını verdiğine göre, sen onların sana verecekleri mallara ve seni görüp gözeteceklerine aldanma...” demektir.

4- Cenab-ı Hakkın “Biz gerçekten sana, kevseri verdik.” ifadesi, Hz. Muhammed (sav) ile vasitasız, doğrudan doğruya konuşmuş olduğuna ifade eder. Bu Hz. Musa ile konuşması yerine geçen bir ifadedir. Hatta ondan daha ileridir. Çünkü efendinin kölesine, onun terbiyesini, ona ihsan ve lütufta bulunmayı üstlendiğini şifahen söylemesi, daha üstündür. Hatta bu kalbi kuvvetlendirmeyi ve ruhundan korkuyu silmeyi ifade eder. İşte Kevser Suresini Kafirun Suresinden önce getirerek şöyle buyurmuştur: “Mademki sen benim emrime uydun, o halde bak, sana olan vadimi nasıl yerine getiriyor ve sana nasıl taraftar ve tabiler veriyorum? Çünkü dünyadakiler, onun dinine bölük bölük girmişlerdir.”⁷³

Sonuç

Ayet ve sureler arasındaki münasebet konusunda verdiğimiz bilgiler, tefsir usulünün bir konusuna, belki de üzerinde az durulan bir konuya, belli ölçüler içinde, mümkün olduğu kadar açıklık getirmeğe çalıştık. Yüzlerce müfessir arasında, ayet ve sureler arasındaki münasebeti göstermek üzere gayret eden, az sayıda müfessir bulunmaktadır. Bunun sebebini, birkaç yönde aramak gerekir. Bu sebepler arasında en önemlisi, müfessirlerin, münasebet konusuna fazla ilgi duymamasıdır. Her ne kadar, bazı usûl ve esaslar belirlenmiş olsa da, ayetler ve sureler arasında münasebet kurmanın zorluğu diğer bir sebeptir.

İsabetli görüşler olduğu kadar, karşılaşılan zorluklar yüzünden bazı ayetlerde ileri sürülen görüşleri tartışmak mümkündür. Çünkü münasebetin tesisi, doğrudan doğruya müfessirin dirayetine bağlıdır. Bu konuda, müfessirin dayanacağı sağlam bir delil veya nass yoktur. Böyle olunca, tefsir usulü içinde mütalaa edilen münasebet ilmi, diğer usûl konularına nazaran sağlam bir temelden mahrum sayılır. Ancak Kur'an'ın mana ve naz-

73) Razi, *Mefatihul'-Gayb*, XXVIII, 114-119.

mındaki i'cazı, ittifaken kabul edildiğine göre, mu'ciz bir kelamın, buna bağlı bir diğer yönünü tespit etmeye çalışmak, hiçbir şekilde hatalı sayılmamalıdır. Çünkü V. hicri asırdan itibaren, beş asır boyunca, bazı müfessirlerin bu konuya ağırlık vermesi, Allah kelamındaki bu gibi incelikleri görüp, Kur'an tefsirine ayrı bir özellik kazandırması ne Kur'an'ın mana ve ruhuna ters düşer, ne de yazılan eserlere bir eksiklik veya noksanlık getirir.

Bu noktadan hareketle, son devir Türk müfessirlerinden Elmalılı Hamdi Yazır, ayet ve sureler arasındaki tertip ve münasebeti, tarifi imkânsız ve sayılamayacak kadar hikmetleri olduğunu söylemiş, Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsirinde, Fatiha süresinden başlayarak, peyderpey bütün surelerde, Kur'an'ın sureleri ve ayetleri arasında bulunan münasebetin sadece çok ince ve latif bir edebi zevkin değil, derin ve ihatalı bir hikmet, sayılamayacak kadar incelikler bulunduğunu, tefsirinde beyan edeceğini bildirmiştir.⁷⁴

Şurası unutulmamalıdır ki, münasebet konusunda ileri sürülen görüşler, asla kesinlik ifade eden görüşler şeklinde verilmediğinden, kabul veya reddi, kişilerin zevkine bağlı kalmıştır. Kur'an-ı Kerim, ayetleri üzerinde düşünmeyi, akıl erdirmeyi, inceliklerini kavrayıp anlamayı teşvik ettiğine göre, aklın sınırları içinde, Kur'an'ın nazmına ve ruhuna ters düşmeyen bu hizmeti, yerinde ve makbul bir hizmet saymak gerekir. Bu yüzden; Zemahşeri, Fahrüddin Razi, Ebu Hayyan ve Bikai'nin, ilahi kelama yaptıkları bu hizmetleri, müfessirler arasında haklı bir değer kazanmış, takdirle karşılanmıştır.⁷⁵

Bütün müfessirler, Kur'an'ın i'cazından bahsederken, onun fesahat ve belâğatın zirvesinde olduğunu zikrederler.⁷⁶ Öyleyse fesahat ve belâğatın bütün vecihlerini cem'eden Kur'an'ın harfleri, kelimeleri ve cümleleri arasında, lâfız bakımından bir ahenk ve anlam bakımından bir bütünlüğün bulunması gerekir.⁷⁷ Tefsir ilminin içerisinde Hicri 4. asırdan itibaren ayrı bir dal olarak doğan “*Ayetler ve Sureler Arasındaki Münasebet*” ilminin ilk mahsulleri Ebu Bekr en-Nisabûri ve Zemahşeri'de görülür. Büyük müfessir Fahreddin Râzi ile daha bir belirginlik kazanan bu ilim, Hicrî 9. asrın ortalarında Bikâi ile müstakil bir ilim dalı haline gelmiş ve İmam Suyûti'nin sureler arasındaki münasebetle ilgili iki eser kaleme almasıyla gerçek hüviyetine kavuşmuştur.⁷⁸ İmam Suyûti'nin bu eserleri, birçok müfessire kaynaklık etmiş ve bu ilim, günümüze kadar ulaşmıştır. Bu sahadaki çalışmalar, Kur'an'ın nazmı ve üslûbundaki fevkaladelik ve insicamıyla beraber, aslında onun bütünlüğünü gözler önüne sermeyi hedef alır. Bu sebeple âlimler, evvela onun fesahat ve belâğatı üzerinde, daha sonra da Kur'an'ın genel mesajını anlamadaki yeri ve önemi üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.

Şüphesiz Kur'an'ın üslûbu ve nazmı, onun i'caz vecihlerinden sadece birisidir. Allah kelâmı olan Kur'an'ın nazmındaki zenginlik ve üslûbundaki fevkalâdelikte üstün bir

74) Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, 1970, C. I, s.47.

75) Yıldız, *Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet*, XXI,1

76) Razi, *Meftâihu'l-Gayb*, VIII,128; Cürçani, Seyyid Şerif, *Delâilu'l-i'caz*, 87-88; Rafii, Mustafa Sadık, *I'cazu'l-Kur'anve'l-Belagatu'n-Nebeviyye*, Beyrut,1973, 147.

77) Buti, Said Ramazan; *MinRavai'i'l-Kur'an*,1972, Dımeşk, 123.

78) Suyûti, *el-İtkan*, II, 110.

i'caza sahip oluşu, kelamdaki cümlelerin birbiriyle münasebetine bağlıdır.⁷⁹ Kur'ân'ın nazmı, tertibi, harflerin kelimelerde, kelimelerin cümlelerde, cümlelerin surelerde terkip tarzı, Arap belâğlerinin tanıdıkları ve vücuda getirdikleri eserlere benzememektedir.⁸⁰ O, Arapça'nın dışına çıkmadığı halde, başkalarından hemen ayırt edilebilen kendine has bir ifade tarzına sahiptir.⁸¹ Aynı zamanda Kur'an'ın nazmında müşahede edilen uyum ve ayetler arasındaki münasebet, onun tamamının i'cazı hakkında da bir fikir vermektedir. Kur'an dilinde yeni olan taraf, hangi sahada söz söylerse söylesin, daima en üstün malzemeyi ve kast olunan manaya en münasip lafzı seçmesi, her zerreyi yerli yerine koymasındır.⁸² Öyle ki, her bir kelime yerli yerine oturtulurken siyak ve sibaktaki kelimelerle uyumsuzluk göstermesi asla söz konusu değildir. Bundan dolayı, tek bir kelimenin bile bulunduğu mekândan çıkarılıp başka bir mekâna konulması ve onun bir başkasıyla değiştirilmesi düşünülemez.⁸³

Bu sebeplerdir ki büyük müfessir Fahruddin Razi, Kur'an'ın üslûbu yönüyle mu'cize olduğunu söyleyenlerin, kelimelerin ahenkli ve irtibatlı bir şekilde bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bu mükemmel nazmı kastettikleri kanaatinde olduğunu ifade eder.⁸⁴ İşte Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet İlmi, bütün bu güzellikler ve incelikler üzerinde durur.

Kaynakça

- Bikaî, Burhanuddin İbrahim b. Ömer, *Nazmü'd-Dürrer*, Kahire, 1413/1992.
- Birişik, Abdülhamit, *Kur'an'da iç Bütünlük: İslahi'nin Tefsir Yöntemi*, Kur'an İlmi Araştırmalar, İstanbul, s. II, 2001.
- Buharî, Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhari*, Dımaşk, *Tefsir*, 2/ 29, 1423/2002.
- Buti, Said Ramazan *Min Ravai'i'l-Kur'ân*, Dımeşk, 1972.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. 2. Baskı, Ankara, 1976.
- _____, "Fahruddin Razi ve Tefsiri", *İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2.
- Cürcani, Abdulkahir, *Delâilu'l-i'caz*.
- Draz, Muhammed Abdullah, *en-Nebeu'l-Azîm Nazaratun Cedide fi'l- Kur'ani'l-Kerim*, Kuveyt, 1970.
- Ebu Zehra, Muhammed, *el-Mu'cizetü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1970.
- Ebu Zeyd, Hamid Nasr, *İlahi Hitabın Tabiatı*, trc. Mehmet Emin Maşalı, Ankara, 2001.
-
- 79) Maverdi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Beyrut, 1987, 78.
- 80) EbûZehrâ, Muhammed, *el-Mûcizetü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1970, 57.
- 81) Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm İlimlerine Giriş*, 119.
- 82) Draz, Muhammed Abdullah, *en-Nebeu'l-Azîm Nazaratun Cedide fi'l- Kur'ani'l-Kerim*, Kuveyt, 1970, 110.
- 83) Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, VIII, 250.
- 84) Rafî, *İ'cazu'l-Kur'an*, 158; Zurkani, *Menahil*, 1, s.239.

- Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Hiç Matbaacılık, İstanbul, 1970.
- İbn Manzur, *Lisânü'l-Arap*, Bulak Mısır, 1303/1877.
- İsam, *Diyanet Ansiklopedisi*. İstanbul.
- İslâhî, Emin Ahsen, *Mebadi-i Tedebbür-i Kur'an*, Lahor, 1991.
- Ferahî, Hamidüddin, 1411/1991, *Resailü'l-İmam el-Ferahi fi Ulûmi'l-Kur'an*, A'zamgarh.
- Kara, Necati, *Burhanuddin İbrahim b. 'Omer el-Bika'i ve Tefsirindeki Metodu*, Van, 1994.
- Maverdi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Beyrut, 1987.
- Nursî, Bediuzzaman Said, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul, 2005.
- Rafî, Mustafa Sadık, *İ'cazu'l-Kur'ânve'l-Belagatu'n-Nebeviyye*, Beyrut, 1973.
- Razî, Fahrüddin, *Mefetihu'l-Gayb, (et-Tefsiru'l-Kebir)*, Beyrut, Lübnan, 1411/1990.
- Subhî Salih, *Mebahisfi Ulümi'l-Kur'an*, Beyrut. 1401/1981.
- Suyûtî, Celaleddin, *el-İtkan fi Ulümi'l-Kur'an*, el-Mektebetu't-Ticariyye, Beyrut, Lübnan, ths
- _____, *Esraru Tertibi'l-Kur'an*, tahkik Abdulkadir Ahmed Ata.
- Şensoy, Sedat, *Nazmu'l-Kur'an*, Diyanet İslam Ansiklopedisi.
- Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut, 1412/1991.
- Tuncer, Faruk, *Kur'an Bütünlüğü Açısından Surelerin Baş Tarafı ile Sonu Arasındaki Münasebet*, Doktora Tezi, İstanbul, 2000.
- Yıldırım, Suat, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996
- Yıldız, Sakıp, *Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet*, Diyanet Dini, İlmi, Edebi, Üç Aylık Dergi, 1985, Ocak-Mart, C. XXI, S. 1.
- Yılmaz, Mehmet Faik, *Ayetler ve Süreler Arasındaki Münasebet* (doktora tezi), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.
- Zemahşerî, Ebu'l- Kasım, *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamiu't- Tenzil ve Uyuni'l- Ekavil fi Vucuhi't- Te'vil*, Beyrut, 1397/1977
- Zerkeşî, Bedruddin, *el-Burhan fi Ulümi'l -Kur'an*, Nşr. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı vd., Beyrut, 1415/1994.
- Zurkani, Muhammed Abdulazim, *Menahilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut, 1419/1998.